

LEPINGUTE LAUSESTRUKTUUR

RIINA REINSALU

Annotatsioon. Pind- ja süvastruktuuri kvantitatiivne analüüs võimaldab uurida teksti lausestruktuuri ja pakub seega žanrianalüüsi seisukohast väärt uurimistulemusi, mis koos lepingute üldstruktuuri analüüsiga lubavad teha üldistusi lepingu kui tekstiliigi, aga laiemalt ka õigustekstide ja -keele kohta. Analüüsist ilmneb, et lepingutele ette heidetav keerukus ei tulene kõrvallauseste mitmetasandilisest ülesehitusest, sest enamik lauseid esineb lepingus lihtlause või lihtsa struktuuriga lihtlause kujul, vaid peamiselt pealausestesse sisestatud mitmesugustest tarinditest (infiinit- ja partitsiipitarindid, nominalisatsioonid, adverbisatsioonid, predikaadita tarindid). Ühte lausesse tihkelt kokku pakituna koormavad need lause infoga üle, raskendades ühtlasi tekstist arusaamist. Lausetasandil lisavad tekstile keerukust kiillaused, mille rohkus on üks lepingute lausestruktuuri erijooni.

Võtmesõnad: tekstianalüüs, žanrianalüüs, tekstiliik, õigus- ja halduskeel, leping, süntaks

1. Žanriteooriat

Funktsionaalses žanrianalüüsis määrab žanri olemuse selle kommunikatiivne eesmärk, milleni on võimalik jõuda teksti struktuuri uurides. Teksti vormilise struktuuri analüüs paljastab teksti kognitiivse struktuuri. Kognitiivne struktuur on astmeline, koosnedes kindlal viisil järjestatud strateegiatest, mis kombineerituna väljendavad teksti üldist kommunikatiivset eesmärki ja seega ka teksti looja kavatsusi.

Kommunikatiivne eesmärk võib tekstis väljenduda kas otsesõnu või kaude. John Swales eristab žanre, mis on kindlapiirilise kommunikatiivse eesmärgiga (nt retsept), kuid ka selliseid žanre, mille eesmärkide rohkus teeb teksti tähendustasandi keeruliseks ja ähmastab seeläbi žanri piire. Selline mitmekihiline kommunikatiivne eesmärk on iseloomulik näiteks uudisele: uudistekstid hoiavad küll lugejaid maailmas toimuvaga kursis, kuid nende kaudu võidakse mõjutada ka inimeste arvamust, reguleerida nende käitumist või näidata uudise tellijat soovitud valguses. (Swales

1990: 46–47) Sellistele varjatud eesmärkidele on omane see, et neid ei saa siduda mingi kindla žanriga, nad on tugevalt subjektiivsed ja nende hulk ei ole piiratud, mistõttu on teksti žanrikuuluvust raske määrata (Askehave 1999: 17–21). Ka ei tohi lasta end eksitada teksti harjumuspärasest ülesehitusest, isegi mitte kinnistunud nimetusest, sest see ei pruugi vastata sisule (Fairclough 2003: 66–67). Žanrikuuluvuse üle otsustamine nõuab kõigepealt keelevälise konteksti tundmaõppimist ning teksti lähemat sisu- ja keeleanalüüsi, sest üksnes esmamulje põhjal võetud seisukohad võivad viia eksitulemusteni.

Vijay Kumar Bhatia pakub välja laiahaardelise analüüsimeetodi, mis hõlmab kolme tasandit: leksikaal-grammatilisi tunnuseid, tekstimustreid ja struktuuri. Tekstile omased leksikaal-grammatilised jooned tulevad sageli kõige paremini esile kvantitatiivse analüüsiga, mis võimaldab kinnitada või lükata ümber intuiitiiivseid seisukohti tekstualiseerimise ja kommunikatiivsete eesmärkide kohta. Tekstimustrite uurimine lisab žanrianalüüsile sügavust, andes vastuseid küsimusele, miks on teksti autor valinud just seesuguse kirjutusviisi. Struktuuri analüüs paljastab aga autori kommunikatiivsed kavatsused ja seega teksti selgroo moodustava kognitiivse struktuuri. (Bhatia 1993: 24–32)

Olen varem analüüsinud lepingute üldstruktuuri ja tekstimustreid (Reinsalu 2011), siinses artiklis keskendun lepingutekstide süntaktilisele analüüsile. Eesmärk on tuvastada lepingute žanriomadused: vaadata, millest lepingute lausestruktuur koosneb ja kuidas selles väljendub žanri eripära. Kuna lepinguid peetakse sageli raskesti mõistetavaks tekstiliigiks, püüan selle analüüsiga välja selgitada, kas sel käibetõel on alust ja milles lepingukeele võimalik keerukus võiks lausetasandil seisneda. Žanritunnused joonistuvad selgemalt välja võrdluses analoogse uurimusega teiste tekstiliikide kohta.

2. Analüüsi lähtekohti

Tekstide žanrikuuluvuse analüüsi võib üles ehitada teksti leksikaal-grammatiliste tunnuste kvantitatiivsele analüüsile, üht võimalust selleks pakub pind- ja süvastruktuuri lausete eristus. Selle lähtekohaks on põhimõte, et iga sõnum, millel on tekstiline väljund, esineb pindstruktuuri lause kujul, pindstruktuuri laused koosnevad aga kas ühest või mitmest süvastruktuuri elementaarsest ehk propositsioonist, mille moodustab süvastruktuuri

predikaat koos oma argumentidega (Kasik 2002: 200). Süvastruktuuri semantilis-süntaktiline vahekord avaldub pindstruktuuris mitmeti, olles erinevate lause- ja sõnastusmallide aluseks (Kasik 2004: 21). Selle tarvis, et ühendada propositsioone pindstruktuuri lauseks, pakub keel mitut võimalust, tekstilingvistikas jagatakse need rinnastus-, alistus- ja sisestusseoseks (Kasik 2002: 200). Olenevalt seose liigist kaasnevad transformatsiooniga mõningad muutused: osa süvastruktuuri lausetest kaob (kaotab oma predikaadi), osa sulandub teise lausesse (Ingo 1994: 13).

Artikkel pakub lepingute pind- ja süvastruktuuri analüüsi. Allikmaterjalina kasutan Otepää vallavalitsuse 39 töövõtu- ja käsunduslepingut¹, mis on sõlmitud juriidilise või füüsilise isikuga aastatel 2006–2008. Analüüsitud lepingud sisaldavad ühtekokku 1405 pindstruktuuri lauset. Lauseanalüüsist olen jätnud kõrvale need tekstiosad, mis ei esine lepingu pindstruktuuris lause kujul, nt dokumendi rekvisiidid (sh lepingu allkirjastamise aeg ja koht), jaotiste pealkirjad, poolte kontaktandmed, eraldi esinevad loetelud. Neid hõlmab lepingute üldstruktuuri kirjeldus (vt Reinsalu 2011).

Analüüsi käigus olen iga pindstruktuuri lause jaganud propositsioonideks (vt meetodi kirjeldust ka Kasik 2002). Olenevalt sellest, mis kujul need propositsioonid pindstruktuuris esinevad, eristan järgmisi lauselise tasandeid: pea-, kõrval- ja kiillaused, infiniit- ja partitsiiparindid, nominalisatsioonid, adverbisatsioonid ning predikaadita tarindid. Pea-, kõrval- ja kiillaused on ka vormi poolest laused. Infiniitparindite puhul on elementaarlause predikaat võtnud pindstruktuuris infiniitse verbivormi, partitsiiparindi puhul partitsiibi ja nominalisatsiooni puhul verbaalsubstantiivi kuju. Adverbisatsioonid esinevad süvastruktuuris predikaativlause, pindstruktuuris *It*-adverbidena. Predikaadita tarindid on enamasti täiendi- või lisandifraasid, mis süvastruktuuris esindavad kas predikaativ- või omajalauseid.

Et see meetodi kirjeldus ei jääks liiga pealiskaudseks, esitan ühe näitelause (1) analüüsi. Kõigepealt toon välja pindstruktuuri lause, st lause sellisel kujul, nagu see lepingus esineb. Seejärel jagan pindstruktuuri lause fraasideks (paremal) ja viin need fraasid süvastruktuuri elementaarlause kujule (vasakul). Seega koosneb näitelause 11 propositsioonist: 1 pealausest (PL), 1 kõrvallausest (KL), 1 infiniitparindist (INF), 2 partitsiip-

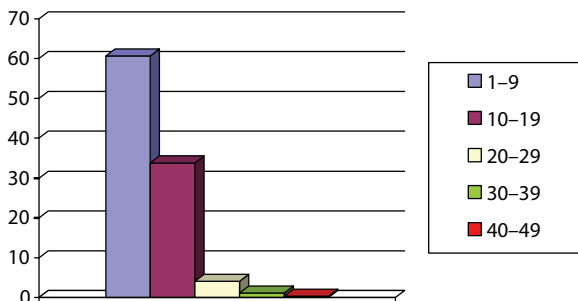
¹ <http://avalik.amphora.ee/otepaa/documents.aspx?org=66&unit=-1&fid=272>; <http://avalik.amphora.ee/otepaa/documents.aspx?org=66&unit=-1&fid=271> (25.01.2009).

tarindist (PART), 2 nominalisatsioonist (NOM), 1 adverbialisatsioonist (ADV) ja 3 predikaadita tarindist (PRED). Nii on vaatlusaluses lauses esindatud kõik lauselisuse tasandid, v.a kiillause.

- (1) Tellija kohustub lõplikult valminud Ehitustööd vastu võtma, mille kohta koostatakse poolte esindajate poolt allkirjastatav Ehitustööde üleandmise-vastuvõtmise akt.

Tellija kohustub (Ehitustööd vastu võtma) (PL)
 (tellija) võtab vastu > vastu võtma (INF)
 (ehitustööd) valmivad > valminud (Ehitustööd) (PART)
 valmimine on lõplik > lõplikult (ADV)
 (vastuvõtmise kohta) koostatakse akt (KL)
 pooltel on esindajad > poolte esindajate (PRED)
 (akti) allkirjastavad esindajad > esindajate poolt allkirjastatav (akt) (PART)
 (töövõtja) annab ehitustööd üle > Ehitustööde üleandmise (NOM)
 (tellija) võtab ehitustööd vastu > Ehitustööde vastuvõtmise (NOM)
 üleandmisel on akt > üleandmise akt (PRED)
 vastuvõtmisel on akt > vastuvõtmise akt (PRED)

Analüüsitud pindstruktuuri laused jagunevad süvastruktuuri tasandil 13 305 propositiooniks. Enamik lauseid sisaldab 1–9 propositiooni (60,7% lausetest), üsna palju on ka 10–19 propositioonist koosnevaid lauseid (33,8%). Harvem jääb propositioonide hulk lauses vahemikku 20–29 (4,1%), 30–39 (1,1%) ja 40–49 (0,3%) propositiooni. Jooniselt 1 nähtub, et 20-st ja enamast propositioonist koosnevad laused on võrdlemisi eripärased, enamasti on tegu mingit loetelu sisaldavate lausetega. Suurim propositioonide arv lauses on 46, vähim 1.

Joonis 1. Propositioonide esinamus pindstruktuuri lausetes %

Keskmiselt on propositsioone lauses 9,5, mis tähendab, et lepingute laused on võrdlemisi sisutihedad ja kompleksed. Ühte fraasi on püütud mitmesuguste laiendite abil suruda kokku võimalikult palju infot ja fraasid ise on omavahel ühendatud keerukaks lausestruktuuriks. Seda tõendab ka alltoodud näide (2): kuigi see lause esindab pindstruktuuris lihtlauset, on see erinevate sisestuste, peamiselt partitsiiparindite, aga ka nominalisatsioonide ja predikaadita tarindite kuhjamise teel muudetud struktuurilt keeruliseks.

- (2) Tellija kohustub tasuma Töövõtjale punktis 1 nimetatud töö teostamise eest 187 620 (üks sada kaheksakümmend seitse tuhat kuussada kakskümmend) krooni, peale töö üleandmise-vastuvõtmise akti allakirjutamist seitsme (7) kalendripäeva jooksul Töövõtja poolt esitatud arve alusel MTÜ Liivimaa Arenduskeskus arveldusarvele nr 10220049356019 Ühis pangas.

Selgemat ettekujutust lepingute tekstiliigiliste tunnusjoonte kohta aitab luua tulemuste esitamine lauselisuse tasandite kaupa. Kuigi ka sisestuste (infiinit- ja partitsiiparindite, nominalisatsioonide, adverbisatsioonide ning predikaadita tarindite) analüüs moodustab olulise osa lepingu grammatilise struktuuri kirjeldusest, keskendun siinses artiklis pea-, kõrval- ja kiillausetele.

3. Pealaused

Süvastruktuuris pealausete kujul olevaid lauseid on vaatlusaluses materjalis 14,9% (1978 propositsiooni). Kui kõrvutada seda pindstruktuuri lausete hulgaga, ilmneb, et enamik lepingu lauseid koosneb ühest pealausest, st pealausetevahelist rinnastust esineb vähe. Seega on lepingutekst pigem loetelulaadne: sätted tuuakse välja punkthaaval, mitte ei vormistata neid mitmest pealausest koosnevaks liitlauseks. See aga tähendab, et lihtlause kujul esinevad pealaused on infoga üle koormatud, sisaldades arvukalt mitmesuguseid sisestusi (3).

- (3) Käsundisaajal on õigus nõuda ehitustööde peatamist avariiohu tekkimise, ehitusalastes õigusaktides sätestatud nõuete rikkumise, ehitusloa või kirjaliku nõusoleku tingimuste täitmata jätmise ja ehitusprojektile mittevastava ehitamise korral.

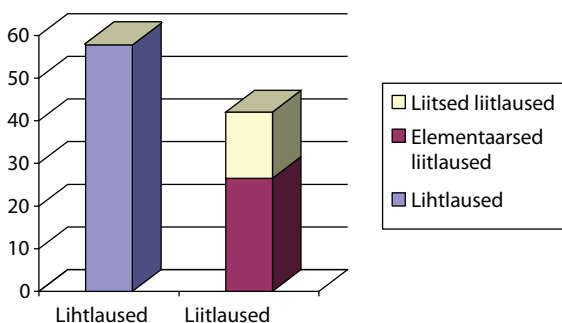
Selliseid pealauseid, mis koosnevad üksnes subjektist ja predikaadist ning järgnevatest pikkadest, inforohketest kõrvallausestest, leidub vähe. Nende väheste näidete puhul on predikaadiks peamiselt kas verb *tagama* (4) või *kinnitama* (5), millele järgneb *et*-kõrvallause, kuhu on mahutatud lepingupunkti põhisisu.

- (4) töövõtja tagab, et kogu töö tehakse hea kvaliteediga ja vigadeta;
- (5) Pooled kinnitavad, et käesoleva Lepingu tekst on koostatud pooltevaheliste läbirääkimiste tulemusel ning et Leping vastab Poolte tegelikule tahtele.

4. Kõrvallused

Analüüsitud materjalis on kõrvallauseid kokku 901, mis moodustavad propositsioonidest 6,8%. Võrdlus pealausestega – kõrvallauseid on üle poole võrra vähem kui pealauseid – osutab kõrvallauseste väiksemale osatähtsusele info edastamisel. Siiski võib kõrvallauseste puhul täheldada, et need ei jää sisutiheduse poolest pealausestele alla: nii pea- kui ka kõrvallused, mis moodustavad ühtekokku vaid 21,7% propositsioonide koguhulgast, peavad mahutama suurel hulgal seesuguseid elementaarlauseid, mis esinevad pindstruktuuris peamiselt predikaadita tarindite, nominalisatsioonide ja partitsiipitarinditena.

Seda, et lepingute süntaksi keerukus seisneb pindstruktuuri pea- ja kõrvallausestest olevate sisestuste rohkuses, mitte kõrvallauseste keerukas hierarhiasüsteemis, kinnitab ka pindstruktuuri lausete analüüs lauseliikide kaupa (joonis 2).

Joonis 2. Liht- ja liitlauseste esinemus pindstruktuuri lausetes %

Nagu ka eespool osutasin, on enamik (58%) pindstruktuuri lauseid lihtlauseid. Kuna praegune materjali esitus ei võimaldanud teha lihtlause sõnade automaatloendust, siis puuduvad andmed sõnade keskmise sageduse kohta, kuid sisestuste koguhulga põhjal võib väita, et lihtlauseid on pikad ja sisutihedad. Seevastu 42% pindstruktuuri lausetest on lihtlauseid, millest elementaarsete lihtlause kujul esineb omakorda 63,1% ja liitsete lihtlause kujul 36,9%. Elementaarsete lihtlause hulgas domineerivad põimlauseid (79,2% elementaarsetest lihtlausestest), tüüpilisim on selline struktuur, mille puhul pealause eelneb kõrvallausele (6). Rindlauseid moodustavad elementaarsetest lihtlausestest 20,8% ja koosnevad enamasti kahest osalausest (7). Liitsed lihtlauseid on väga erineva struktuuriga, enim on levinud selline lausestruktuur, mille korral järgneb pealausele põimlausest kõrvallause (8) või mille pealauseid on rinnastatud põimlauseid (9).

- (6) Leping kehtib kuni 30. aprill 2008 kui lepingu pooled ei lepi kokku teisiti.
- (7) Otepää Vallavalitsus esitab advokaadile tema nõudmisel kõik lepingu punktis 1 nimetatud ülesande täitmiseks vajalikud dokumendid ning kindlustab ülesande täitmiseks vajaliku informatsiooni.
- (8) Lepingust tulenevate kohustuste täitmata jätmist või täitmisega viivitamist ei loeta lepingu rikkumiseks, kui selle põhjuseks oli vääramatu jõud, mis on ära märgitud vabariigi õigusaktides.
- (9) Vääramatu jõud muudab Lepingus toodud tähtaega perioodi võrra, mille jooksul Lepingu täitmine on mainitud tegurite tõttu katkenud ning lisanud periood, mille jooksul taastatakse endine olukord.

Lepingute pindstruktuuri lauseliigianalüüs näitab, et lepingutes on ülekaalus esimese astme kõrvallauseid, teise astme lauseid on märksa vähem ja kolmanda astme omi vaid mõni üksik. Lisaks osutab pindstruktuuri analüüs sellele, et lepingute kõrvallauseid on liigivaesed, esindades peamiselt kaht kõrvallause tüüpi: relatiivlauseid, mille sidend on viiteseoses pealause elemendiga (u 45% kõrvallausestest), ja adverbialauseid hulka kuuluvaid tingimuslauseid (u 35% kõrvallausestest). Relatiivlause seos pealausestega on vormistatud mingis käändes pronoomenite *mis/kes* ja proadverbide *kuhu/kus/kust* või *mil(lal)* abil. Vaatlusalused laused kuuluvad enamjaolt mitterestriktiivsete relatiivlauseid hulka: pealausest korrelaat puudub, mistõttu relatiivlauseid ei klassifitseeri ega identifitseeri sõna või fraasiga väljendatut, vaid üksnes väidavad midagi referendi kohta (EKG II:

312–313) (10). Tingimuslaused on pealausetega ühendatud sidendi *kui* või ühendi *juhul kui* abil ja väljendavad tingimusi (6, 8, 11).

- (10) Töövõtja saab tööde teostamiseks ajapikendust viivituste ja takistuste korral, mis on tingitud Tellijast või tema esindajatest või muudest Töövõtjast mitteolenevatest põhjustest, mille kohta esitatakse kirjalik õiend.
- (11) Lepingu kohustuste täitmata jätmisel või puudulikul täitmisel on õigus Poolel käesolev leping lõpetada 30 päevase etteteatamisega, kui eelnevatel läbirääkimistel ei ole saavutatud Pooli rahuldavat kokkulepet.

Kolmas kõrvallause tüüp, mis on lepingutes esindatud, olgugi et vähem dominantsele kujul, on komplementlausetega hulka kuuluv *et*-kõrvallause. Sellised laused moodustavad u 10% kõrvallausete koguhulgast. Peamiselt laiendavad *et*-kõrvallaused verbe tähendusega 'tegeme nii, et soovitatav sündmus toimuks' ja informatsiooni edastamist / edastamata jätmist väljendavaid verbe. Esimesse rühma kuuluvad sellised verbid või verbiühendid nagu *tagama, vastutama* või *hooldama* (12), mis osutavad lepingupoole kohustusele hoolitseda selle eest, et teenuse lõpptulemus või teenuse osutamise tingimused vastaksid nõuetele. Teise rühma tüüp näide on verb *kinnitama* (13). Näitelause 14 pakub aga nende kahe rühma sünteesi: verbiga *tagama* kohustub lepingupool järgima seadusi jm õigusakte ja täitma varasemate kokkulepetega võetud kohustusi, verbiga *deklareerima* kinnitab ta otsesõnu, et järgib kokkulepitut.

- (12) Tellija tagab, et paigaldavate atraktsioonide aluspinnas oleks tasane, kivideta, kändudeta muru-, mulla- või liivapinnas.
- (13) Töövõtja kinnitab, et on tutvunud nimetatud korruga ja tal ei ole selles toodud tingimuste, nõuete ja tähtaegade suhtes pretensioone.
- (14) Pooled tagavad ja deklareerivad, et Lepingu sõlmimisega ei ole nad rikkunud ühtegi kehtiva seaduse, põhikirja või muu normatiivakti sätet ega varem sõlmitud lepingute ja kokkulepetega võetud kohustusi.

Selliseid *et*-kõrvallauseid, mis laiendavad muud tüüpi sõnu või sõnaühendeid, eriti psühhosõnu (mentaalsõnu), on lepingutes vähem. Näiteks väljendab verb *arvama* arvamis-uskumist (15), verb *ootama* soovimist (16).

- (15) Kui Tellijal on Töövõtja ees võlgnevusi käesoleva Lepingu alusel või muude OÜ Arhitektuurbüroo Helmi Sakkov ja Otepää Vallavalitsuse vahel sõlmitud lepingute alusel või kui Töövõtjal on pärast käesoleva Lepingu sõlmimist teatavaks saanud sellised asjaolud, mis annavad piisavalt alust arvata, et Tellija ei suuda Projekteerimistööde eest tasuda

maksejõuetuse tõttu, on Töövõtjal õigus mitte anda valmis Projekteerimistöid üle enne kui Tellija on likvideerinud oma võlgnevused OÜ Arhitektuuribüroo Helmi Sakkov ees või tasunud Projekteerimistöde eest ette.

- (16) Väaramatu jõud on asjaolu, mida Töövõtja ei saanud mõjutada ja mõistlikkuse põhimõttest lähtuvalt ei saanud temalt oodata, et ta Lepingu sõlmimise ajal selle asjaoluga arvestaks või seda väldiks või takistava asjaolu või selle tagajärje ületaks.

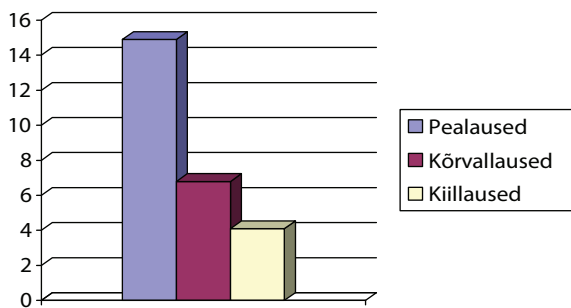
Põhjust, miks *et*-kõrvallaused laiendavad lepingutes peamiselt tegevuse tagamist ja verbi *kinnitama* näol ka informatsiooni edastamist väljendavaid verbe, mitte niivõrd psühhosõnu, võib otsida lepingu olemusest. Leping on õiguste ja kohustuste kogum. Lepingupooled kohustuvad teatud viisil toimima ja annavad selleks oma nõusoleku, mis kõige otsesemalt väljendub lepingu allkirjastamise, kuid varjatumalt ka lepingus toodud kinnituste, lubaduste jm kaudu. Hinnangut, tundmusi vms väljendavad sõnad ja sõnaühendid ei sobi lepingu konkreetsest ja objektiivsust taotleva laadiga kokku.

Relatiivlauseid ja (*juhul*) *kui* -tingimuslauseid, aga ka *et*-kõrvallaused on lepingute domineerivad kõrvallausetüübid. Muud tüüpi kõrvallaused on samuti esindatud (nt adverbiaalausestest ajalauseid ja kõrvutuslauseid, komplementlausestest eriküsilauseid), kuid need ei moodusta dominantseid rühmi, mis võimaldaks neid käsitleda lepingute erijoontena.

5. Kiillaused

Peale pea- ja kõrvallausete esindavad lausetasandit ka kiillaused. Lepingutes moodustavad kiillaused 4,1% propositatsioonidest (545 propositiooni). Nende hulk on seda märkimisväärsem, kui võrrelda seda kõrvallausete omaga: kõrvallauseid on vaid 2,7% rohkem, mis annab tunnistust nende tagasihoidlikust rollist lepingu süntaksis ja märgib kiillausete tähtsust (joonis 3).

Kiillaused võivad olla nii täis-, lünk- kui ka vaeglauseid (EKG II: 102). Lepingutes on kiilud harva täis- või lünkause kujul, sest lisatav pikem teave ei ole tavaliselt vormistatud mitte kiilu, vaid eraldi lausena. Näite-lause 17 on täislauselise kiilu kohta, mis koosneb pea- ja kõrvallausest, seejuures sisaldab pealause omakorda kiilu. Selline mitmeastmeline kiillause on erandlik, enamasti on kiilud lühemad ja üheastmelised.

Joonis 3. Pea-, kõrval- ja kiillausetete esinemus lepingutes %

Lünklausetest kiiludes on tavaliselt jäetud lauses vormistamata verb *olema* predikaadina (18). Domineerivaks kiillausetüübiks on aga vaeglaused, mis esinevad sageli sõnavormi või (mitteverbaalse) fraasi kujul (19). Vaeglausetete hulka kuuluvad ka sellised idiomatiseerunud kiilud nagu *kaasa arvatud ...* ja *välja arvatud ...* (20).

- (17) Tellija kohustub tasuma tellitud tööde eest vastavalt Töövõtja esitatud arvele (tunnihind on 169,- (üks sada kuuskümmend üheksa) krooni, mis sisaldab käibemaksu).
- (18) Põhjendatud pretensioonide korral võib hankija vähendada vastava kuu eest makstavat tasu kuni 15%, mis arvestatakse maha vastava kuu arvest (kolm hoiatust 10% neli ja enam hoiatust 15%)
- (19) Lepingu hinnaks ilma käibemaksuta on 354699,60 (kolmsada viiskümmend neli tuhat kuussada üheksakümmend üheksa krooni ja kuuskümmend senti)
- (20) Loetletud juhtudel (välja arvatud punkt 8.2.4) on Töövõtja kohustatud korvama Tellijale tekitatud materiaalse kahju.

„Eesti keele grammatikas” (EKG II: 103) jagatakse kiillaused sisufunktsiooni järgi kaheks: kiillauseteks, mis väljendavad kõneleja suhtumist või kommunikatiivseid taotlusi, ja kiillauseteks, mis esitavad sisulisi kommentaare. Kuna esimest tüüpi kiillausetete puhul on tegemist subjektiivsuse väljendusega – kiilud väljendavad tõenäosus- ja väärtushinnangut, annavad edasi kommunikatiiv-modaalset tähendust ning osutavad suhtlussituatsioonile ja tekstiseostele (EKG II: 103–104) –, siis lepingute olemusest lähtuvalt on ootuspärane, et selliseid kiillauseid leping ei sisalda. Seevastu on jõuliselt esindatud sisulisi kommentaare lisavad kiilud, mis on sisu ja vormi poolest mitmekesised.

Kiillausetel on lepingutes sisufunktsioon, st et nende abil lisatakse lausesse täpsustusi-täiendusi. Analüüsitud materjali põhjal võib tuua välja järgmised kiillausete põhilised kasutusjuhud.

1. Kokkuleppelised terminid: kiil on paigutatud tähistatava sõnavormi või fraasi järele (enamasti sulgudesse) ja algab sõnauhendiga *edaspidi nimetatud* või sõnaga *edaspidi*, millele järgneb kokkuleppeline termin.

(21) Otepää Vallavalitsus, mida esindab vallavanem A. P. isikus (edaspidi – Tellija), kes tegutseb põhimääruse alusel ja OÜ Vesilood, mida esindab juhatuse liige A. T. isikus (*edaspidi – Töövõtja*), kes tegutseb põhikirja alusel, sõlmisid omavahel käesoleva töövõtulepingu (*edaspidi – Leping*) *alljärgnevas*:

2. Füüsilise/juriidilise isiku andmed (isikukood/registrikood, aadress/asukoht, telefoni- ja faksinumber, e-posti aadress): paiknevad kiiluna nime järel (tavaliselt komade vahel).

(22) Töövõtja kontaktisik on M. K., tel/fax: x xxx xxx, GSM: x xxx xxx, e-post: xxx@southestonia.info

3. Summad/tähtajad/eksemplarid/protsendid arvu või arvsõnana: vältsimise vältimiseks on lepingutes summad, tähtajad jms kirjutatud arvuna ning seejärel esitatud sulgudes sõnana või vastupidi.

(23) Tellija kohustub tasuma Lepingu objektiks oleva ning nõuetekohaselt teostatud Töö eest 4500.– (neli tuhat viissada) krooni kuus järgneva 10 (kümne) pangapäeva jooksul.

4. Sisust tulenevad erijuhud.

(24) Arhiivitarvikute (karbid, kaaned) kulud katab tellija

(25) Lepingust tulenevate kohustuste mittetäitmist või mittenõuetekohast täitmist ei loeta Lepingu rikkumiseks kui selle põhjuseks oli ettenägematu ja vääramatu jõud (force majeure).

(26) Leping jõustub selle allakirjutamisest Osapoolte poolt ja kehtib kuni Lepingus sätestatud kohustuste täitmiseni (heaks on kiidetud projekti lõpparuanne ning selle alusel on teostatud väljamaksed).

Hõlmavast lausest eraldatakse kiilud komade, sulgude või mõttekriipsudega. Lepingutes kasutatakse kiilu markeerimiseks enamasti sulge. Sulud on neutraalne marker, mis jätab nende vahele paigutatud teksti muu teksti suhtes tagaplaanile (Mäearu 2000: 111). Seega on sulgude kasutamine

lepingus kooskõlas kiilu funktsiooniga lisada olemasolevasse teksti sisulisi täiendusi-täpsustusi, ilma et lisatav teave oleks sisu või vormi poolest esile tõstetud. Erandiks on kiilud, millega osutatakse kokkuleppelistele terminitele – nendes kasutatakse esiletõstuvahendina poolpaksu kirja ja/ või kirjutatakse terminid esisuurtähega (vt näitelause 21). Harvem markeeritakse kiile komadega, mis eraldavad kiilu muust lausest nõrgemini kui sulud. Seevastu mõttekriipse lepingutes kiilude vormistamiseks ei kasutata. Seda võib seletada sellega, et mõttekriipsudel on esiletõstufunktsioon – nad võrdsustavad kiiluna esitatava teksti muu tekstiga (Mäearu 2000: 111) –, kuid lepingutes ei soovita kiiluna lisatavat teavet esile tõsta, vaid täpsustava lisateabena taustale jätta.

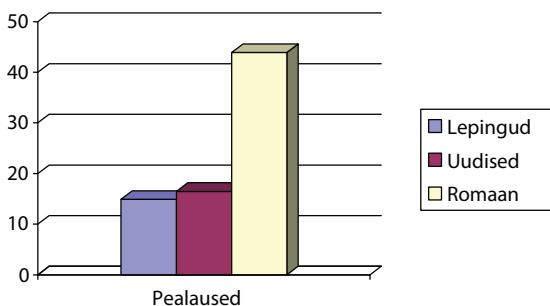
6. Võrdlus tekstiliigiti

Kvantitatiivne žanrianalüüs annab kõige paremaid tulemusi võrdluses analoogsete uurimustega. Seetõttu kõrvutan oma uurimistulemusi Reet Kasiku (2002) analüüsiga uudis- ja ilukirjandusteksti süntaksi kohta. Kasik on analüüsinud 496 lauset Postimehe ja 337 lauset Eesti Päevalehe uudiselehekülgedelt ning kasutanud žanritunnuseid kinnitava võrdlusmaterjalina ilukirjandusteksti (A. Gailiti romaani „Toomas Nipernaadi” algusosa) analüüsi. Kuigi selline ühe autori teksti analüüs ei võimalda teha üldistusi romaani kui žanri lauseehituse kohta, pakub see siiski väärt võrdlusmaterjali.

Üheselt praeguse analüüsi tulemusi Kasiku omadega siiski kõrvutada ei anna, sest analüüsimeetodis esineb mõningaid erinevusi. Ühelt poolt on need tingitud allikmaterjali erinevusest. Kuna lepingute süntaksi üks iseloomulikke tunnuseid on kiillused, vääriavad need eraldi tasandina esiletõstmist. Lisaks vaatlen eraldi adverbisatsioonid. Kasiku uurimus neid lauselisuse tasandeid sellisel kujul ei hõlma, sest uudis- ja ilukirjandustekstides ei tule nende süntaktiline funktsioon nii selgelt esile. Analüüsimeetodi põhierinevus seisneb aga selles, et Kasiku uurimuses on rinnastatud argumendid loetud üheks argumendiks, kuid siinse analüüsi tarbeks olen need viinud lahku, sest erinevalt ajalehetekstist on rinnastatud loetelud (nagu adverbisatsioonid ja kiillusedki) lepingutekstide oluliseks tunnuseks ja seetõttu on nende vaatlemine eri propositsioonidena õigustatud. Samas ei lahkne uurimismeetod niivõrd, et nende kahe uurimuse tulemuste vahele poleks võimalik paralleele tõmmata.

Lepingute puhul on propositsioonide keskmine hulk lauses 9,5. Kui võrrelda seda Kasiku (2002: 203) uurimistulemustega, ilmneb, et uudiste puhul on see näitaja 7,5 ja romaani puhul 4,2. Siit nähtub lepingute ja romaani erinevus: lepingute pindstruktuuri laused sisaldavad romaani omadega võrreldes üle poole võrra rohkem rinnastus-, alistus- ja sisestus-seostes olevaid keeleüksusi, mis koormavad laused infoga üle. Seevastu romaanis esitatakse info hajutatult, jagatuna mitme lause vahel.

Sedasama näitab ka pealausete võrdlus: lepingu pealausete hulk (14,9%) on ligilähedane uudiste omale, kuid erineb märkimisväärselt romaani omast (joonis 4). Uudistekstides on pealausete kujul 16,5%, romaanis 43,9% propositsioonidest (Kasik 2002: 202). Pealausete hulga ligi kolmekordne erinevus analüüsitud romaani ja lepingute vahel osutab erinevale teksti-strateegiale: ilukirjandusteksti kirjutamisel on rakendatud kirjeldavat-rinnastavat strateegiat, mis avaldub ka pealausete rinnastuse kaudu, lepingutes seevastu ei ole rinnastusseoseid kasutatud mitte niivõrd pealausete, kuivõrd mittelauseliste moodustajate vahel. Ilukirjandusteksti laused on seotud sisuliselt ja vormiliselt ühtseteks terviklõikudeks („Toomas Nipernaadi” algab pika kirjeldusega), seevastu lepingutekst on pigem loetelulaadne.

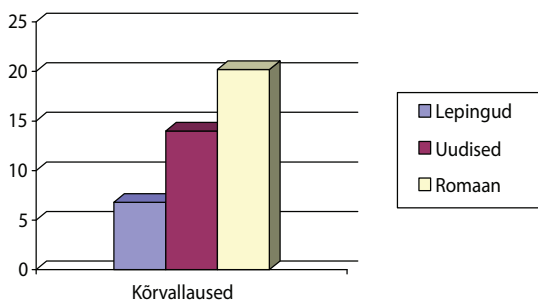

Joonis 4. Pealausete esinemus tekstiliigiti %

Uudiste ja lepingute pealausete võrdlusest tuleb esile lepingute üks tekstiliigilisi erijooni. Uudistekstide pealaused on enamjaolt lühikesed, koosnedes subjektist ja predikaadist: subjektiks on nime või pronoomeniga individualiseeritud või kollektiivne teateallikas, predikaadiks kas ütlemissubjekt või mentaalne verb, nt keegi ütleb midagi (Kasik 2002: 206). Lepingute pealausetele pole aga selline lakooniline stiil omane ning subjekti ja predikaadi kujul esinevaid pealauseid on vaatlusaluses materjalis vaid mõni üksik (keegi tagab või kinnitab midagi).

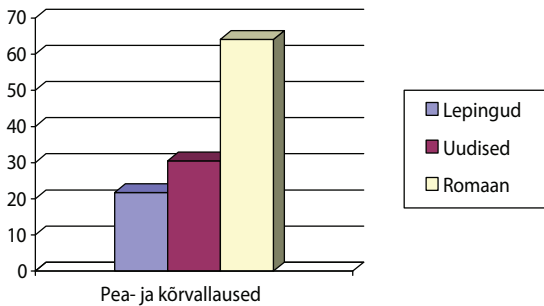
Tekstiliigiline erinevus avaldub selgelt ka kõrvallausete tasandil. Võttes arvesse, et lepingutes ületavad kõrvallaused propositsioonide hulga poolest (6,8%) vaid kiillauseid ja adverbisatsioonid – seega lauselisuse tasandeid, mis uudis- ja ilukirjandustekstide puhul üldse esile ei tõusnud –, võib öelda, et lepingutes mängivad kõrvallaused infokandjana vähetähtsat rolli. Sedasama kinnitab ka võrdlus teiste tekstiliikidega: analüüsitud uudistes on kõrvallauseid 14% ja romaanis 20,2% propositsioonidest (Kasik 2002: 202). Ligikaudu kahe- ja kolmekordne erinevus võrreldes uudis- ja ilukirjandustekstidega osutab lepingute selgelt teistsugusele tekstistrateegiale (joonis 5).

Kuigi Kasiku uurimus ei kajasta kõrvallauseid hierarhiatasandite kaupa, võib kõrvallausete hulga põhjal arvata, et nii uudis- kui ka ilukirjandustekstid on liitlausete poolest lepingutest rikkamad. Ka kõrvallausete liikides on tõenäoliselt erinevusi: kui relatiivlauseid on iseloomulikud kõigile võrdlusalustele tekstiliikidele, siis tingimuslauseite rohkus lepingutes lubab oletada, et tingimuslauseid on üks lepinguspetsiifilisi tunnusoone.

Joonis 5. Kõrvallausete esinemus tekstiliigiti %

Kui võrrelda pea- ja kõrvallausete koguhulka nende kolme tekstiliigi arvestuses, ilmneb, et analüüsitud ilukirjandusteksti pea- ja kõrvallaused moodustavad 64,1% kõikidest propositsioonidest, seevastu uudistekstide puhul on see näitaja 30,5% ja lepingute puhul 21,7% (joonis 6). Seega on analüüsitud romaani peamiseks infokandjaks just pea- ja kõrvallaused, muude lauselisuse tasandite (infiniit- ja partitsiiparandite, nominalisatsioonide ja predikaadita tarandite) esindatus jääb selgelt alla uudiste ja lepingute omale. Lepingute, samuti uudiste süvastruktuur sisaldab suurel hulgal seesuguseid elementaarlauseid, mis on pindstruktuuris võtnud mitmesuguste sisestuste kuju, ja lubab eelkõige lepingute puhul arvata, et laused on seetõttu keerulised ja raskesti mõistetavad.

Joonis 6. Pea- ja kõrvallausete esinemus tekstiliigiti %

Lepingute lausestruktuuri teevad keerulisemaks kiillaused, mis uudis- ja ilukirjandustekstides oma süntaktiliste funktsioonide poolest esile ei tulnud ja seega eraldi lauselisuse tasandit ei moodustanud. Küll aga on isegi võrdlusmaterjali puudumisel selge, et kiilude rohkus raskendab teksti sujuvat lugemist ja on lepingute lausestruktuuri keerukuse üks põhjuseid.

7. Kokkuvõte

Lepingute struktuuri- ja lauseskeem oleneb suuresti õigusraamistikust. Seotus õiguse ja halduse valdkonnaga kammitseb sisuga seotud valikuid, mistõttu on lepingute sisemine struktuur üheülbaline: lepingute kommunikatiivsete eesmärkide kogum on piiratud (käsunduslepingud reguleerivad käsundussuhet ja töövõtulepingud töövõtusuhet) ning seega pole varjatud strateegiad lepingutele omased. Ka lepingute vormiline struktuur on üsna standardne, vangerdused ülesehituses sõltuvad lepingu üksikasjalikkusest.

Olenemata sellest, kas leping on vormistatud ühe- või mitmeleheküljelisena, paistab lepingutekst silma keerukuse poolest. Lausestruktuuri analüüs näitab, et see ei ole tingitud mitmetasandilisest kõrvallausete süsteemist, sest enamik lauseid esineb lepingutes lihtlause kujul. Ka on liitlauseste hulgas liitseid liitlauseid elementaarsete liitlausestega võrreldes vähe, nendeski on ülekaalus enamasti esimese astme kõrvallaused. Seega on kõrvallausete osatähtsus lepinguteksti liigendamises võrdlemisi tagasihoidlik ning kogu teave antakse edasi kas lihtlauseste või lihtsakoelise ülesehitusega liitlauseste kaudu. Vajadus panna üksikasjalikult kirja lepingu poolte õigused ja kohustused ning lepingu üldtingimused tingib aga olukorra, kus kogu teave püütakse ühte lausesse kompaktselt kokku suruda

ning moodustatakse pikki fraase, mis sisaldavad ohtralt üksteisega põimunud infiniit- ja partitsiipitarindeid, nominalisatsioone, adverbisatsioone ja predikaadita tarindeid. Selliseid teabest küllastunud lauseid on raske mõttega haarata, seda iseäranis siis, kui pole suudetud piirata paberliku väljenduslaadi vohamist. Lisaks raskendavad tekstist arusaamist kiillaused, mis kas sulgude või komade vahele vormistatuna pakuvad mitmesugust taustteavet, kuid teevad lause veelgi kohmakamaks.

Kirjandus

- Askehave, Inger 1999.** Communicative purpose as genre determinant. – *Hermes* 23, 13–23; http://download2.hermes.asb.dk/archive/FreeH/H23_02.pdf (14.01.2011).
- Bhatia, Vijay Kumar 1993.** *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. New York: Longman.
- EKG II** = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Lisa: Kiri. Peatoim. Mati Ereht, toim. Tiiu Ereht, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Fairclough, Norman 2003.** *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
- Ingo, Rune 1994.** Täysien lauseiden ja upotusten käyttö eri kielissä. – *Emakeel ja teised keeled*: 8.–10. oktoober 1993: [konverentsi] ettekanded / Tartu Ülikool. Eesti keel võõrkeelena. Toim. Raili Pool, Jüri Valge. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 13–24.
- Kasik, Reet 2002.** Uudiste süntaks. – Tähendusepüüdja. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks 22. jaanuaril 2002. Toim. Renate Pajusalu, Tiit Hennoste. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 204–218.
- Kasik, Reet 2004.** Eesti keele sõnatuletus. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mäearu, Sirje 2000.** *Kaasa arvatud ja välja arvatud*. – Tiiu Ereht, Mati Ereht, Maire Raadik, Tiina Leemets, Sirje Mäearu. *Keelenõuanne soovitab 2*. Koost. ja toim. Tiiu Ereht, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 111–116.
- Reinsalu, Riina 2011.** Leping tekstiliigina: žanrstruktuur. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 7*. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Tallinn, 215–229. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa7.13>.
- Swales, John 1990.** *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

The sentence structure of contracts

Riina Reinsalu

The boundaries of a genre are determined by a quantitative analysis of sentence structure. An in-depth analysis of sentences indicates that contracts are difficult to read and comprehend because of the length and complexity of sentences. In order to specify the rights and obligations of the contracting parties, as much information as possible is assembled into a single sentence with the use of inserted, co-ordinated, and subordinated relationships – sentences include numerous participle constructions, nominalizations, and constructions without predicates. For that reason, the main clauses are overburdened with information. The subordinate clauses are also full of information, but they have a simple hierarchical structure. Considering that the main type of clause is the simple sentence, the role of subordinated clauses is rather modest. Parenthetical clauses are also characteristic of contracts; they are used to include substantial clarifications, which further complicates sentence structure. The characteristics of a genre can be delineated by comparing it with other genres.

Keywords: text analysis, genre analysis, genre, legal language, contract, syntax

Riina Reinsalu
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51014 Tartu
riina.reinsalu@ut.ee